

Er kjønn substantiv eller verb?

Er kjønn kropp? Eller identitet? En sosial kategori, eller noe seksuelt? En sorteringsrubrikk i offentlige papirer? Og hvorfor er vi så opptatt av det? Med debatten om forskjellene i leseferdigheter mellom gutter og jenter som bakteppe, stiller jeg spørsmålet: Er kjønn natur eller kultur?

Av førstelektor Brita Strand Rangnes, Fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora, Universitetet i Stavanger og førsteamanuensis Ingrid Nielsen, Lesesenteret, Universitetet i Stavanger

De fleste opplever seg selv og andre som kjønn, som gutter eller jenter, som menn eller kvinner, helt umiddelbart og uten at vi trenger å tenke oss om. Kort sagt er det lett å tenke at kjønn er det mest naturlige i verden. Men hva handler kjønn om, i livene våre? Spørsmålet peker i retning av et grunnspørsmål: Er kjønn substantiv eller verb? Dette er ikke et spørsmål om grammatikk, men om kjønn er noe vi *har* eller noe vi *gjør*. Har vi et medfødt og naturlig kjønn, eller er kjønn noe vi utfører, som en del av en kulturell og dermed foranderlig praksis? Det historiske svaret har nok ofte vært at kjønn er noe naturlig som ikke bare kommer til uttrykk kroppslig, men også i ulike menneskelige egenskaper. Filosofen Vigdis Songe-Møller viser i sin behandling av temaet fra 1999 at mannlighet alt i antikken var knyttet til enhet, identitet, tenkning og uforanderlighet, mens kvinnelighet ble knyttet til kroppslighet, følelser og foranderlighet. Innenfor denne todelte tenkemåten ble mannen tillagt kulturelt sett verdifulle egenskaper som klarhet, visdom, måtehold og rasjonalitet, mens kvinnen ble forbundet med egenskaper som kulturen fryktet og følgelig betraktet som negative: dunkelhet, følelse, formløshet, begjær og irrasjonalitet. For de antikke grekerne var forståelsen av kjønnene altså hierarkisk, på den måten at mannen og mannlige egenskaper ble forstått som den positive polen i forhold til kvinnen og kvinnens egenskaper, som ble stående som mangelfulle og mindreverdige. Dette nedfelte seg i Platons filosofi når han for eksempel skrev at mannen skaper noe høyere og mer evig når han «føder» ideer enn nå kvinnen «føder» kroppslig, fordi det hun da føder, også er noe dødelig. Slik utviklet Platon en hel filosofi ut fra kjønnete kategorier.

Platons filosofi var nødvendigvis preget av sin kultur og det samfunnet han levde i, og det er påfallende at vi finner igjen det samme kjønnshierarkiet i den sosiale og ikke minst politiske organiseringen av bystaten Athen – hvor Platon altså levde og virket. I bystaten Athen finner vi jo det første demokratiet. Et kjønnsperspektiv gjør oss imidlertid oppmerksomme på at dette demokratiet også ekskluderte store menneskegrupper fra tilgang på borgerstatus og -

rettigheter. Verken kvinner eller slaver hadde rett til å tale på byens politiske samlingssted, agoraet, eller rett til å stemme. Interessant er det at denne ekskluderingen også nedfelte seg språklig. Ordet for borgere av Athen, *athenaíos*, kan bare brukes om menn, og det ikke finnes noen feminin form for dette ordet. Athenske kvinner er simpelthen «kvinner», *gynaíkes*: et individ som tilhører en athener, altså en mann, enten som kone, datter eller slave. Når vi i neste omgang vet at Aristoteles definerte mennesket som et «politisk dyr», altså som et vesen som tilhører et politisk fellesskap, så faller kvinnen allerede i utgangspunktet utenfor definisjonen av det menneskelige. Dette er på ingen måte noe som kun hører til i den antikke politiske tradisjonen. Opplysningstidens store revolusjoner ekskluderer også kvinner fra politisk deltakelse, og både den amerikanske og den franske konstitusjonen begrenser allmenne menneskerettigheter til bare å gjelde frie hvite menn.

Flere kjønnsforskere har vært opptatt av at den vestlige kulturen er bygd på en essensialistisk oppfatning av kjønn, altså en oppfatning av at kjønn er noe naturlig, gitt og uforanderlig. En filosof som ganske tidlig kritiserte den essensialistiske oppfatningen av kjønn, er Simone de Beauvoir, som i 1949 skriver *Det annet kjønn*, et av det 20. århundrets viktigste feministiske verk. Her skriver hun at kvinnen også i dag forstås som «den Andre», som unntak fra mannen som norm: Kvinnen er mannens omvendte. Mannen blir forstått som den rasjonelle, aktive og dynamiske og representerer et slags nøytralt utgangspunkt for vår forståelse og organisering av verden, mens kvinnen blir stående som den irrasjonelle, kroppslige og passive. Et viktig poeng for de Beauvoir er at disse kjønnskategoriene ikke bunner i natur, men i kultur; kjønn er noe som kulturen konstruerer og opprettholder. Dette er også tanken i hennes mest kjente setning: «Man fødes ikke som kvinne, man blir det». De Beauvoir mente med dette at kvinner blir kvinner gjennom å oppdras til å bli det sekundære kjønn, «den Andre», mens menn fra barnsben av lærer at de tilhører det primære kjønn. Det å være kvinne er altså et resultat av en lang dannelsesprosess.

Simone de Beauvoir utgjør et veiskille i den vestlige tenkningen om kjønn og markerer en overgang fra en essensialistisk kjønnsforståelse i retning av en konstruktivistisk forståelse. Konstruktivisme innebærer en forståelse av at det sosiokulturelle rommet konstruerer visse måter å forstå et fenomen på. I kjønnsforskningen har denne konstruktivistiske forståelsen av kjønn gjort det fruktbart å skille mellom biologisk kjønn og kulturelt kjønn.

Den moderne kjønnsforskningen har de siste tretti årene videreført de Beauvoirs tanke om at kjønn er noe som gjøres og praktiseres i sosiale og kulturelle rom, og det har blitt vanlig å skille mellom biologisk kjønn og kulturelt kjønn. I vår samtid er det mange filosofer som har gått videre med de Beauvoirs tanke om at «man blir kvinne» i kulturen gjennom sosialisering og kulturelle forestillinger. En av dem er den amerikanske filosofen Judith Butler, som slo gjennom med boken *Gender Trouble* i 1990. Butler stiller seg kritisk til alle forestillinger om «det naturlige». Kjønn er alltid en kulturell fortolkning og en kulturell praksis. Kjønn og kjønnsidentitet er for Butler ikke noe en *har*, men noe en person *gjør* gjennom å repetere sosialt aksepterte måter å være kvinne – eller mann – på. Eller sagt på annen måte: Samfunnet skaper bestemte kjønnede normer for hvordan man skal snakke, se ut, samhandle og handle, og vi blir altså blir gjenkjent som kjønn – og akseptert som kjønn – idet vi iscenesetter og fremfører oss selv på bestemte måter. Kanskje kan det altså tenkes at gutter i dag *leser* dårligere enn jenter, men at de ikke dermed sagt er dårlige *lesere* enn jentene?